

پایگاه اطلاعات علمی ایران

۹۴۱۶۰۲۸

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده‌ی الهیات و معارف اسلامی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی و حقوقی تعامل با اقلیت‌ها در حکومت اسلامی

استاد راهنما:

دکتر محمدحسین گنجی

استاد مشاور:

دکتر عبدالحسین رضایی‌راد

نگارنده:

ناصر عموری

بهمن ماه ۱۳۹۴

«شصت‌مین سالگرد تأسیس دانشگاه شهید چمران اهواز گرامی باد»

گواهی صحت و اصالت پایان‌نامه

عنوان پایان‌نامه: بررسی فقهی و حقوقی تعامل با اقلیت‌ها در حکومت اسلامی

اینجانب ناصر عموری دانشجوی کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی از دانشکده الهیات و معارف اسلامی از دانشگاه شهید چمران اهواز به شماره ۹۲۱۶۰۰۴ تحت راهنمایی دکتر محمدحسین

گنجی و مشاور دکتر عبدالحسین رضایی‌راد گواهی می‌دهم که:

۱- تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه حاصل مطالعات علمی و عملی شخص اینجانب بوده و صحت و اصالت تمام مطالب مندرج در آن را تایید می‌کنم.

۲- در صورت استفاده از آثار دیگران، مشخصات کامل آن‌ها را در منابع ذکر نموده‌ام.

۳- تاکنون مطالب درج شده در این پایان‌نامه، توسط اینجانب یا شخص دیگری به منظور اخذ هر نوع مدرک یا امتیازی به هیچ مرجعی تسلیم نشده و بعد از این نیز نخواهد شد.

۴- در تدوین متن پایان‌نامه، شیوه‌نامه مصوب دانشکده را رعایت نموده‌ام.

۵- کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و مقالات مستخرج از آن، ذیل نام دانشگاه شهید چمران اهواز (Shahid Chamran University of Ahvaz) به چاپ خواهد رسید.

۶- حقوق معنوی تمامی افرادی که در این پایان‌نامه تاثیرگذار بوده‌اند (اساتید راهنما و مشاور) در مقالات مستخرج از آن رعایت خواهد شد.

۷- در صورت استفاده از موجودات زنده یا بافت‌های آن‌ها، کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مندرج در منشور موازین و اصول اخلاق پژوهش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رعایت شده است.

۸- در کلیه مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی و یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاقی انسانی رعایت شده است.

در صورت اثبات تخلف از مندرجات فوق، مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص حقیقی و حقوقی و مراجع ذیصلاح بر عهده اینجانب بوده و دانشگاه شهید چمران هیچ مسئولیتی بر عهده نخواهد داشت. همچنین در صورت تضييع حقوق و منافع دانشگاه، حق پیگیری موضوع در مراجع ذیصلاح و اعمال قوانین مربوطه برای دانشگاه شهید چمران در حال و آینده محفوظ بوده و اینجانب مسئول پرداخت کلیه خسارات وارده خواهم بود.

۱۳۹۴/۱۱/۲۷

ناصر عموری

مالکیت نتایج و حق نشر

کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به غیر نیست. استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نیست.

تقدیم به:

[مهمسر و دختر عزیزم]

سپاسگزاری:

قبل از هر چیز وظیفه‌ی خود را می‌دانم که از اساتید بزرگوارم به خصوص استاد راهب‌نم، جناب آقای دکتر محمد حسین کنجی و مشاور ارجمندم جناب آقای دکتر عبدالحسین رضایی‌راد که در تدوین این پایان‌نامه مرادیت فرموده‌اند، کمال تشکر و سپاسگزاری را کنم. هم‌چنین تقدیر و تشکر می‌کنم از:

پدر و مادرم به خاطر تمام صبوری‌هایش و خواهرانم، که وجودشان شادی، بخش و صفا نشان مایه آرامش من است. برادرانم، به خصوص برادر بزرگوارم تکیه گاه من در مواجهه با مشکلات، و وجودشان مایه دلگرمی من است. در نهایت تقدیر و تشکر می‌کنم از تمامی دوستانی که مراد نوشتن این پژوهش یاری نموده‌اند، به خصوص دوستان بسیار عزیزم که از ابتدای نوشتن این پژوهش لحظه‌ای مرا تنها نگذاشتن.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	مقدمه.....
۴	۲-۱ بیان مسأله.....
۵	۳-۱ سؤالات فرعی تحقیق.....
۵	۴-۱- فرضیه‌های تحقیق.....
۵	۵-۱ اهمّیت و ضرورت انجام تحقیق.....
۶	۶-۱ اهداف تحقیق.....
۶	۷-۱ شرح روش اجرای تحقیق.....
۶	۸-۱ پیشینه‌ی تاریخی تحقیق.....
۷	بخش دوم: تعاریف مهم‌ترین اصطلاحات.....
۷	۱-۲ تعریف فقه.....
۷	۲-۲ تعریف حقوق.....
۸	۳-۲ تعریف تعامل.....
۹	۴-۲ تعریف اقلیت.....
۹	۱-۴-۲ تعریف اقلیت‌ها از دیدگاه حقوق بین‌الملل و حقوق بشر.....
۱۰	۲-۴-۲ تعریف اقلیت‌ها از دیدگاه حقوقی.....

۳-۲ تعریف حکومت ۱۱

۱-۳-۲ حکومت اسلامی چیست؟ ۱۱

فصل دوم: ۱۲ اقلیت‌ها در اسلام

بخش اول ۱۳

۱-۱ تقسیم جهان در شریعت اسلامی ۱۳

۱-۱-۱ دارالاسلام ۱۳

۱-۱-۲ دارالحرب ۱۶

۱-۱-۳ دارالعهد ۱۷

۲-۱- تقسیم جهان به دولت در قانون بین‌المللی ۲۰

بخش دوم: مفهوم عقد ذمه ۲۳

تعریف ذمه ۲۳

أ) ذمه در لغت ۲۳

ب) ذمه در اصطلاح ۲۵

تعریف امامیه از ذمه ۲۶

تعریف حنفی‌ها از ذمه ۲۶

تعریف مالکیه از ذمه ۲۷

تعریف شافعیه از ذمه ۲۷

تعریف حنبلی‌ها از ذمه ۲۷

۲-۲ حکمت مشروعیت عقد ذمه ۲۹

۳۱	بخش سوم: تابعیت اقلیت‌ها.....
۳۱	۱-۳ تابعیت در اسلام.....
۳۳	۲-۳ اقلیت‌ها و تابعیت اسلامی.....
۳۵	۳-۳ تابعیت در قوانین وضعی.....
۳۸	بخش چهارم: واقعیت امروز غیر مسلمانان در سرزمین‌های اسلامی.....
۴۰	اول: نبود دولت اسلامی واحد.....
۴۱	دوم: توقف جهاد مسلحانه‌ی اسلامی.....
۴۱	سوم: نبود دو طرف عقد ذمه.....

فصل سوم: ۴۲ اصول حاکم بر تعامل با اقلیت‌ها ۴۲

۴۳	بخش اول.....
۴۳	اصول و مبانی حقوق اقلیت‌ها.....
۴۳	۱-۱ طبقه‌بندی احکام شرعی اقلیت‌ها.....
۴۴	۲-۱ اصول و مبانی حقوق اقلیت‌ها.....
۴۸	۳-۱ حقوق اقلیت‌ها در شرایط متفاوت.....

فصل چهارم: ۴۹ حقوق اقلیت‌ها در حکومت اسلامی ۴۹

۵۰	بخش اول: حقوق شهروندان غیر مسلمان در حکومت اسلامی.....
۵۱	۱-۱ حق حیات.....
۵۶	۲-۱ مصونیت یا امنیت فردی.....
۶۱	۳-۱ حق آزادی عقیده و بیان.....

۶۱	۱-۳-۱ آزادی عقیده در قرآن.....
۶۴	۲-۳-۱ آزادی عقیده‌ی غیر مسلمانان در سیره‌ی پیامبر (ص).....
۷۱	نقد.....
۷۱	گروه دوم با رویکرد سیاسی، اجتماعی و امنیتی.....
۷۴	نقد.....
۷۴	گروه سوم: با رویکرد تحلیلی.....
۷۸	۴-۱ حقّ حمایت از تجاوزات خارجی.....
۸۰	۵-۱ آزادی رفت و آمد.....
۸۱	۱-۵-۱ حقّ ورود به منطقه‌ی حرم مکی.....
۸۲	۲-۵-۱ حقّ ورود به مساجد.....
۸۵	۳-۵-۱ نجس بودن فرد مشرک.....
۸۸	۶-۱ حقوق قضایی.....
۸۸	۱-۶-۱ استقلال قضایی.....
۸۹	۲-۶-۱ حقّ شکایت از مسلمانان.....
۸۹	۳-۶-۱ دیه‌ی غیر مسلمان.....
۹۶	۴-۶-۱ دیدگاه مذاهب خمسّه در مورد قصاص مسلمان در برابر غیر مسلمان.....
۱۰۵	۷-۱ حقّ انتخاب و مصونیت مسکن.....
۱۰۸	۱-۷-۱ ساختمان‌های مرتفع.....
۱۱۰	۲-۷-۱ سکونت شهروندان غیر مسلمان در منطقه‌ی حجاز.....

- ۸-۱ حقّ مصونیت مکاتبات، مکالمات و مخابرات ۱۱۲
- ۸-۱ تأمین، هنگام ناتوانی و پیری و فقر ۱۱۴
- ۱۰-۱ اجازهی بر عهده گرفتن وظایف دولتی ۱۱۶
- بخش دوم: ضمانت اجرایی حقوق اقلیت‌ها ۱۱۸
- ۱-۲ ضمانت عقیده ۱۱۹
- ۲-۲ ضمانت جامعه‌ی مسلمان ۱۲۰
- اعتراف دانشمندان غیر مسلمان درباره‌ی نحوه‌ی تعامل مسلمانان با غیر مسلمانان ۱۲۲
- احوال شخصیّه اقلیت‌ها در حکومت اسلامی ۱۳۲
- ۱-۴ تعریف احوال شخصیّه ۱۳۲
- ۲-۴ قانون حاکم بر احوال شخصیّه اقلیت‌ها ۱۳۳
- ۱-۲-۴ دیدگاه حقوقی ۱۳۴
- ۲-۲-۴ دیدگاه اسلامی ۱۳۶
- ۳-۲-۴ فقه شیعه ۱۳۷

فصل پنجم: حقوق اقلیت‌ها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

- بخش اول: آزادی عقیده و مذهب در قانون اساسی ۱۴۳
- بخش دوم: حقوق اقلیت‌ها ۱۴۶
- ۱-۲ شناسایی اقلیت‌ها ۱۴۹
- ۲-۲ آزادی انجام مراسم دینی ۱۵۰
- ۳-۲ استقلال در احوال شخصیّه و تعلیمات دینی ۱۵۱

۱۵۲	۴-۲ حقوق سیاسی اقلیت‌های دینی.....
۱۵۳	۶-۲ حقوق سایر غیر مسلمانان (غیر اهل کتاب).....
۱۵۴	۱-۶-۲ حق برخورداری از اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی.....
۱۵۵	۲-۶-۲ حق برخورداری از حقوق انسانی.....
۱۵۹	۳-۶-۲ حدود حقوق غیر مسلمانان غیر اهل کتاب.....
۱۵۹	راهکارهای مناسب برای مشکلات اقلیت‌ها.....
۱۶۲	نتیجه‌گیری.....
۱۶۴	پیشنهادات.....
۱۶۵	منابع.....

چکیده

نام خانوادگی: عموری	نام: ناصر	شماره دانشجویی: ۹۲۱۶۰۰۴
عنوان پایان نامه: بررسی فقهی و حقوقی تعامل با اقلیت‌ها در حکومت اسلامی		
استاد/ اساتید راهنما: دکتر محمدحسین گنجی		
استاد/ اساتید مشاور: دکتر عبدالحسین رضایی		
درجه‌ی تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات و معارف اسلامی	گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی
دانشگاه: دانشگاه شهید چمران اهواز	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ فارغ‌التحصیلی: ۱۳۹۴/۱۱/۲۷		
تعداد صفحه: ۱۷۱		
کلید واژه‌ها: دارالاسلام، دارالحرب، عقد ذمه، اقلیت، غیر مسلمانان، دولت اسلامی، شهروندان		
<p>حقوق اقلیت‌ها از موضوعات مهمّ جامعه‌ی بین‌المللی و یکی از دغدغه‌های مهم، در گفتمان عدالت حقوقی است. اقلیت‌ها در هر نظام حقوقی، از حقوقی برخوردارند که این حقوق می‌تواند در ارزیابی آن نظام حقوقی، معیار و محکّ سنجش قرار گیرد. حکومت اسلامی نیز به رعایت حقوق اقلیت‌ها، به ویژه شهروندان غیر مسلمان، توجه کرده است. شهروند غیر مسلمان، عضوی از جامعه‌ی اسلامی است که با داشتن عقیده‌ی غیر اسلامی، حقّ مشارکت فعالانه در پیشبرد اداره‌ی امور جامعه‌ی خود، همچون سایر شهروندان مسلمان را دارد و از حقوق فردی، مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌مند است. دولت اسلامی و مسلمانان مؤظّف به رعایت حقوق و آزادی‌های غیر مسلمانان در جامعه‌ی اسلامی‌اند. اسلام، آزادی‌های فردی، حقّ حیات، آزادی رفت و آمد، امنیّت شخصی و را برای شهروندان غیر مسلمان به رسمیت می‌شناسد. این نوشتار در پی آن است که حقوق فردی و سیاسی به رسمیت شناخته شده‌ی شهروندان غیر مسلمان را در چهارچوب فقه و حقوق تبیین کند.</p>		

فصل اوّل

«کلیّات و اصطلاحات»

مقدمه

یکی از وظایف مهم حکومت اسلامی و سازمان‌های آن، نهادینه کردن شیوه و منش اسلامی در متن زندگی انسان‌ها و تدوین آن به شکل کاربردی با مشخصات شناخته شده است؛ به گونه‌ای که قوانین در شکل راهکارها، بینش‌ها، اخلاق، قراردادها و برخوردها بر پایه‌ی محبت دو سویه و بزرگواری و عدالت بین انسان‌ها، با توجه به مبانی مختلف اعتقادی، فکری و دینی نموده شود. حکومت اسلامی با توجه به روش اسلامی‌اش، حکومت رحمت، گذشت و بزرگواری است. در سایه‌ی این حکومت، انسان‌ها از همه‌ی شکل‌های بندگی، بردگی، استعمار و استثمار آزاد می‌شوند؛ تا آن گونه که خداوند او را آفریده است، آزاد و شرافتمند باشد.

در سال‌های نخست ظهور اسلام، مسلمانان و اقلیت‌های مذهبی غیر مسلمان و نژادی در سایه‌ی حکومت اسلامی به حقوق کامل انسانی خویش دست یافتند. امروز نیز در سایه‌ی جمهوری اسلامی که پایه‌های آن را حضرت امام خمینی (قدس سره) بنیان نهاد، دست‌یابی انسان‌ها، اعم از مسلمان و غیر مسلمان به حقوق انسانی فراهم شده است؛ ولی با وجود ره‌آورد‌های جمهوری اسلامی در جهت تثبیت حقوق اقلیت‌ها در محورهای قانون گذاری و اجرا، استکبار جهانی همچنان روش عداوت‌آمیز را علیه اسلام و جمهوری نوپای اسلامی معمول می‌دارد و افزون بر توطئه‌های سیاسی، نظامی و اقتصادی، حمله‌ی رسانه‌ای خود را برای زشت جلوه دادن سیمای جمهوری اسلامی و تلاش‌های آن شدت بخشیده است. این همه تبلیغات را بدان جهت دامن می‌زند تا با اتهام فشار به اقلیت‌ها در جمهوری اسلامی، از توجه‌ی غیر مسلمانان به اسلام و اندیشه‌های درخشان آن و تأثیرپذیری آنان جلوگیری کند.

همچنین، استکبار جهانی بر تهاجم تبلیغاتی خویش افزوده تا با ایجاد موانع روانی و عاطفی بین اسلام و اقلیت‌ها، به ویژه پیروان ادیان الهی دیگر، مانع راه‌یابی اسلام به میان ملت‌هایی شود که راه خویش را به سوی مکتبی که از حقوقشان دفاع می‌کند، یافته‌اند.

استکبار جهانی بر پی‌آمدهای آگاهی پیروان ادیان از رفتار نیکو اسلام و دولت اسلامی با غیر مسلمانان واقف است. و همچنین استکبار جهانی می‌داند اسلام دین صلح و سازش، رحمت و یگانگی است و ملت‌ها اگر آزاد گذاشته شوند خیر اسلام را بر نمی‌گزینند.

۲-۱ بیان مسأله

چگونگی تعامل با اقلیت‌ها در جوامع امروزی مسأله‌ای بسیار حائز اهمیت است و همه‌ی حکومت‌ها و دولت‌ها با این مسأله به طور مستقیم سر و کار دارند. تعامل با اقلیت‌ها در گذشته و حتی امروز، همواره یکسان نبوده و بسته به عواملی که بر آن اثر گذاشته‌اند، متفاوت بوده است. این تعامل هر چند در دوره‌هایی از تاریخ، شکل آرام و مناسبی را به خود می‌گرفته، اما در دوره‌هایی دیگر، صورت خشن و غیر مناسبی داشته است؛ به گونه‌ای که می‌توان یکی از معضلات جوامع بشری را عدم دستیابی به راهکار و الگویی مناسب تعامل با اقلیت‌ها به شمار آورد. رسیدن به راهکار مناسب و تعامل با اقلیت‌ها و حمایت از آنان، اساساً به نفع دولت و گروه اکثریت است. به عنوان یک قاعده‌ی عام می‌توان گفت که ثبات و امنیت کشور با حفظ حقوق اقلیت‌ها بهتر تأمین می‌شود و اگر دولت تعامل بهتری با اقلیت‌ها داشته باشد، حقوق و آزادی‌های آنان را رعایت کند، در عوض، امید است که اقلیت‌ها، وفاداری خود را به دولت نشان دهند و در نتیجه، تمامیت ارضی کشور حفظ شود.

با توجه به توضیحات داده شده، عدالت دموکراسی، حقوق شهروندی و ... مفاهیمی مرتبط با موضوع یاد شده‌اند. چگونگی رفتار با غیر مسلمانان به لحاظ تاریخی، فقهی، حقوقی موضوع بحث این رساله است.

۳-۱ سؤالات فرعی تحقیق

- ۱- اسلام چگونه آزادی‌های فردی اقلیت‌ها را تضمین کرده است؟
- ۲- با این که در اسلام، کرامت ذاتی برای همه‌ی انسان‌ها به رسمیت شناخته شده، چرا برخی از فقهای اسلامی، فرد غیر مسلمان را پلید و نجس‌العین دانسته‌اند؟
- ۳- ضمانت اجرای حقوق اقلیت در حکومت اسلامی چیست؟
- ۴- در حکومت‌های اسلامی که مدعی دموکراسی‌اند، چه حقوق و اختیاراتی برای اقلیت‌ها در نظر گرفته شده است؟

۵- آیا اقلیت‌ها در حکومت اسلامی می‌توانند عهده دار وظایف دولتی شوند؟

۴-۱ فرضیه‌های تحقیق

- ۱- اقلیت‌ها از حقوق سیاسی و مسئولیت‌های مساوی با مسلمانان برخوردارند.
- ۲- اقلیت‌ها از حقوق سیاسی و مسئولیت‌های مساوی با مسلمانان برخوردار نیستند.
- ۳- اقلیت‌ها در بعضی حقوق سیاسی و مسئولیت‌های با مسلمانان مساوی‌اند و در بعضی حقوق سیاسی و مسئولیت‌ها با مسلمانان متفاوتند.

۵-۱ اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

اهمیت و ضرورت، انجام تحقیق در قدم اول، شناخت و تعیین تکلیف یک مسأله‌ی مهم حقوق انسانی است؛ ردّ اتهامات ناروا و ادعاهایی که بعضی مستشرقین و معاندین در مورد نادیده

گرفتن حقوق اقلیت‌ها در جوامع و حکومت‌های اسلامی بیان می‌کنند، از دیگر دلایل بررسی این موضوع است. آنان مدعی هستند که اسلام و حکومت اسلامی ناقض حقوق بشر و حقوق اقلیت‌ها هستند و مسلمانان با غیر مسلمانان از حقوق یکسانی برخوردار نیستند؛ اما می‌توان نشان داد که در سایه‌ی اسلام است که انسان از هر رنگ و نژادی و زبانی و دینی و مذهبی که باشد آن گونه که خداوند او را آفریده آزاد و شرافت‌مند است و همه در حکومت اسلام با هم برابر و برادرنند.

۱-۶ اهداف تحقیق

زمینه‌سازی برای هم زیستی مسالمت‌آمیز بین پیروان ادیان مختلف در جامعه و روشن کردن وضعیت حقوق سیاسی اقلیت‌ها در جوامع اسلامی معاصر.

۱-۷ شرح روش اجرای تحقیق

تحقیق در این موضوع کتابخانه‌ای و بر مدار آیات کریمه‌ی قرآن و معارف اسلامی و کتب فقهی و حقوقی امامیه و اهل سنت به شیوه‌ی تحلیلی، توصیفی و تاریخی خواهد بود.

۱-۸ پیشینه‌ی تاریخی تحقیق

حقوق اقلیت‌ها از دیرباز به عنوان یک اصل مطرح شده و در اسلام از علما و فقهای امامیه می‌توان علامه حلی در *تذکره‌الفقهاء* و شهید ثانی در *شرح‌اللمعه*، شیخ طوسی در *المبسوط*، آیت الله عباسعلی عمید زنجانی در *حقوق اقلیت‌ها و فقه سیاسی* و غیره یاد کرد و از فقهای اهل سنت می‌توان ابن قیم در کتاب *احکام اهل ذمه*، الماوردی در *احکام‌السلطانیه* و زیدان در *احکام‌الذمیین و المستأمنین* و غیره تا حدودی به شکل پراکنده و کلی به تبیین مبانی این حقوق در آثار خود

پرداخته‌اند؛ اما مباحث آن‌ها عمدتاً اختصاص به مسائل مدنی و احوال شخصیه داشته و سهم اقلیت‌ها در حاکمیت و حقوق سیاسی مورد نظر نبوده است.

بخش دوم: تعاریف مهم‌ترین اصطلاحات

۱-۲ تعریف فقه

کلمه‌ی فقه در لغت به معنای فهم، آگاهی و دانایی است؛^۱ خواه مربوط به دین باشد و یا چیز دیگر. در کتاب *لسان‌العرب*، معنای «فقه» فراتر از مطلق دانش است و منظور از آن علم و دانشی است که همراه با دقت نظر و استنباط باشد.^۲

فقه در اصطلاح، العلم بالاحکام الشرعیة الفرعیة عن أدلتها التفصیلیة^۳ (علم به احکام شرعی فرعی از راه دلیل‌های تفصیلی (کتاب، سنت، عقل و اجماع) است).

۲-۲ تعریف حقوق

در زبان فارسی واژه‌ی «حقوق» به معنای گوناگون به کار می‌رود که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:
۱- مجموعه قواعدی که بر اشخاص، از این جهت که در اجتماع هستند، حکومت می‌کند و اجرای آن از سوی دولت تخمین شده است.

۲- برای تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع، حقوق برای هر کسی امتیازهایی در برابر دیگران می‌شناسد و توان خاصی به او می‌بخشد. این امتیاز و توانایی را «حق» می‌نامند که جمع آن حقوق است و «حقوق فردی» نیز گفته می‌شود. مانند حق حیات، حق مالکیت، حق آزادی شغل و حق زوجیت. به اعتبار معنی اخیر است که گاه با عنوان «حقوق بشر» مورد حمایت قرار می‌گیرد؛

۱. ابن فارسی، معجم مقاییس، اللغة ج ۴، ص ۴۴۲

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۰، ص ۳۰۵

۳. حسن بن زین الدین، صاحب معالم، ص ۲۷

ولی واژه‌ی حقوق به معنی نخست، همیشه در معنای جمع به کار می‌رود و برای نشان دادن مجموع نظام‌ها و قوانین است؛ مانند حقوق ایران، حقوق مدنی، حقوق بین‌الملل و حقوق اسلام.^۱

۳- گاه مقصود از واژه‌ی «حقوق» علم حقوق است؛ یعنی، دانشی که به تحلیل قواعد حقوقی و سیر تحول و زندگی آن می‌پردازد.^۲ «دانشکده‌ی حقوق» و شعبه‌های گوناگون حقوق «مانند حقوق مدنی و اساسی و کیفری» از شایع‌ترین موارد استعمال، همین معنی است که به آن می‌پردازیم. در این رساله، منظور از حقوق همین معنی سوم است.

۲-۳ تعریف تعامل

تعامل در لغت: عمل و عامل و تعامل من باب (العین و المیم و اللام) و ریشه‌های آن (العمل) است که همان شغل و کار^۳ و ابوالبقاء الکفوی گفته: عمل گفته نمی‌شود؛ مگر در آنچه از روی فکر و دین باشد و برای این مقرون به علم است؛ حتی یکی از ادبا گفته قلب لفظ عمل از لفظ علم می‌رساند که مقتضای آن است.^۴

در *لسان‌العرب* آمده: التفاعل: با مرد معامله کردم، معامله خواهم کرد و معامله در کلام اهل عراق، همان مساقات در کلام اهل حجاز است و به مانند آن قول زبیدی، همان است.^۵

در *مقایس اللغه*: التفاعل معامله مصدر است. عاملته (با او معامله کردم) و من با او معامله خواهم کرد و گفته شده مصدر همان اسم دلالت کننده بر رخداد به تنهایی است؛ اما در اصطلاح:

۱. کاتوزیان، ناصر، *فلسفه‌ی حقوق*، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲، ص ۴۶۲

۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *ترمینولوژی حقوق*، تهران: ابن سینا / ۱۳۴۶

۳. ابوطاهر، مجدالدین محمد بن یعقوب الفیروز آبادی، *القاموس المحیط*، ج ۴، دارالجیل، بیروت، ۱۹۸۰م، ص ۲۱

۴. ابوالبقاء الکفوی، ایوب بن موسی الحسینی، *الکلیات*، ج ۳ و ۲. مؤسسه الرساله، بیروت، ۱۹۹۸م، ص ۲۱۴

۵. ابن منظور، جمال‌الدین، محمد بن مکرم الافریقی، *لسان‌العرب*، ج ۱۱، دارالکتب‌العلمیه، بیروت، ۲۰۰۳م، ص ۵۶۸

۶. ابوالحسین، احمد بن فارس زکریا، *معجم مقاییس اللغه*، ج ۴، دارالجیل، بیروت، ۱۹۹۱م، ص ۱۴۵

معامله از باب مفاعله است و آن دلالت بر مشارکت در گرفتن و دادن است چرا که از باب فاعل است همچون ضارب و خاصم.^۱

تعامل در این رساله به معنی رفتار همراه با تسامح با مردم در زمینه‌ی فکری و نظری و عملی و اعتقاد و ابعاد مختلف حیات انسانی است.^۲

پس، تعامل با غیر مسلمان طبق اصول صحیح و قواعد درست، مسلمان را از خشم خدا دور می‌کند و او را به خشنودی خداوند نزدیک می‌کند و غیر مسلمانان را راغب به دین اسلام می‌کند.

۲-۴ تعریف اقلیت

اقلیت در لغت به معنای «کم بودن» «قسمت کمتر» در اصطلاح اقلیت که غالباً با مشخصه‌های زبانی، قومی، دینی، مذهبی، همراه است، در برگیرنده‌ی آن دسته از گروه‌های انسانی است که در وضعیتی حاشیه‌ای و در موقعیت ناشی از فرودستی کمیّتی و در عین حال اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی به سر می‌برد.^۳

۲-۴-۱ تعریف اقلیت‌ها از دیدگاه حقوق بین‌الملل و حقوق بشر

با نگاهی اجمالی به تعریف اقلیت در معاهدات و حقوق بین‌المللی و منابع خود می‌توان فهمید که تعریف یکسان و واحدی از این مفهوم در دست نیست. به عبارت دیگر، این مفهوم وابسته به اوضاع فرهنگی و ساختار یک کشور در طول تاریخ آن است؛ اما آنچه که در شناخت این مفهوم مورد توافق است، مواردی چون ویژگی‌های قومی، ملی، مذهب یا زبانی یک گروه است که با این

۱. محمد بن عمر عتین، *فقه التعامل مع غیر المسلمین، البحوث الاسلامیه، العدد ۷۰، الرياض، ۲۰۰۳م*، ص ۲۳۲

۲. نورالدین محمدطاهر، *اسالیب التعامل مع الخصوم فی ضوء السنه النبویه، دارالکتب الثقافی، اربد، ۲۰۰۵م*، ص ۱۵

۳. بی‌یر، ژرژ، *ژئوپولیتیک اقلیت‌ها*، ترجمه دکتر سیروس سهامی، تهران، واقفی، ۱۳۷۴، ص ۵